

ASPECTE PRIVIND CONTRIBUȚIA MATERIALĂ A FĂGĂRĂȘENILOR ÎN MARELE RĂZBOI

CONSTANTIN BĂJENARU*

ASPECTS REGARDING THE MATERIAL CONTRIBUTION OF THE CITIZENS FROM FĂGĂRAȘ IN THE GREAT WAR

ABSTRACT: *The Great War – as others from the modern era – also represented a complex political-economic phenomenon which grasped societies entirely in its whirlpool, frequently reaching limit situation which generated facts, attitudes and reaction which hadn't reported only to occurrences, but also to mentalities, education and others. In this context enrolled the numerous material contributions of the people in Ardeal (indifferent of ethnicity or confessions), therefore implicitly those of the inhabitants of Făgăraș County who had to participate alongside with the other people from Transylvania, willingly or unwillingly, to the enormous effort to sustain the war by the bicephalous Austro-Hungarian Empire. This topic approaches the contribution almost on the entirety of its manifestations through more than four years of war.*

KEYWORDS: *Great War, material contributions, requisitions, war loans, Făgăraș County.*

REZUMAT: *Marele Război – ca și altele din epoca modernă –, a reprezentat și un fenomen politico-economic complex, care a acaparat în vâltoarea sa societățile în întregime, ajungându-se frecvent în situații limită ce au generat fapte, atitudini și reacții care nu s-au mai raportat doar la evenimential, ci și la mentalități, educație ș.a. În acest context se înscriu și numeroasele contribuții materiale ale ardelenilor (indiferent de etnie sau confesiune), deci implicit și ale locuitorilor din comitatul Făgăraș, care au trebuit să participe alături de ceilalți transilvăneni, voit sau nevoit, la uriașul efort pentru susținerea războiului de către Imperiul bicefal austro-ungar. Tema punctează acest aport aproape în integralitatea manifestărilor sale din cei peste patru ani de război.*

CUVINTE CHEIE: *Marele Război, contribuții materiale, rechiziții, împrumuturi de război, comitatul Făgăraș.*

Prin cercetarea și scrierea istoriei unui conflict militar de dimensiunile și consecințele zguduitoare pe care le-a avut prima conflagrație mondială nu se înțelege că trebuie să ne limităm doar în prezentarea cauzelor, a forțelor umane și a tehnicii militare angrenate în conflict, a bătăliilor și strategiilor sau a pierderilor de vieți omenești.

Războiul acesta – ca și altele anterioare sau viitoare, de altfel –, a reprezentat și un fenomen politico-economic complex, care a cuprins în vâltoarea sa totul și pe toată lumea, ajungându-se frecvent în situații limită ce au generat fapte, atitudini, judecăți și reacții care nu s-au mai raportat doar la evenimentele în sine, ci și la mentalități, educație, tradiții etc. În acest context se înscriu și contribuțiile materiale nenumărate ale făgărașenilor, care au trebuit să participe alături de ceilalți transilvăneni, voit sau nevoit, la uriașul efort pentru susținerea războiului de către Imperiul bicefal austro-ungar.

* Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” – Făgăraș, jud. Brașov, bjnrcosti@yahoo.com.

AJUTORAREA FAMILIILOR CU SOLDAȚI MOBILIZAȚI

Astfel, imediat după mobilizarea din iulie 1914 au fost luate măsuri importante pentru ajutorarea familiilor soldaților plecați pe front din întreaga Monarhie, din imboldul instituțiilor statului sau prin inițiative provinciale. În acest sens, încă din prima lună de la declanșarea ostilităților ministrul de război, împreună cu miniștrii de honvezi austriac și maghiar, au organizat în Viena și Budapesta câte un *Oficiu* pentru ajutorarea armatei. Fiecare dintre acestea primea donații care constau în special în bani, dar și în diverse produse alimentare și textile, pentru ajutorarea soldaților de pe front, a văduvelor și a orfanilor de război¹.

Acestei acțiuni i s-a raliat și comitatul Făgăraș – la inițiativa avocatului Ioan Șenchea (liderul național-politic al românilor de aici) –, ai cărui conducători, în frunte cu comitele suprem Széll József și vicecomitele Alexandru Belle, au constituit un *Comitet central de ajutorare* în Făgăraș, câte un *Comitet cercual* în fiecare cerc pretorial și câte un *Cerc* în fiecare comună.

Comitetul central din Făgăraș s-a organizat la 4 august 1914, avându-i ca președinte pe comitele suprem, ca vicepreședinte pe vicecomite, iar ca membri români pe I. Șenchea, deputatul dietal Nicolae Șerban, protopopul ortodox Nicolae Borzea și vicarul foraneu greco-catolic Iacob Popa². O zi mai târziu, oficialii administrativi ai comitatului hotărâu în mod unanim ca 1% din salariul lunar să-l cedeze pentru scopul stabilit.

Locuitorii orașului nu s-au lăsat mai prejos și într-o adunare civică ținută la 6 august în sala Transilvania, sub prezidiul primarului Herszény Imre, au ales un *Comitet de ajutorare* și au hotărât să lanseze un apel – în limbile română, maghiară și germană –, pentru contribuiți benevole. Apelul s-a bucurat repede de sprijin, astfel încât în primele zile s-au primit câte 500 de coroane din partea celor mai importante trei institute de credit (*Furnica*, *Fogarasi Takarékpénztár* și *Fogarascher Vorschussverein*), iar de la locuitori se colectaseră deja 2.000 de coroane³.

Pentru comunele comitatului era stabilit ca în componența comitetelor locale să fie incluși învățători, preoți, primării și alți fruntași locali. Acestea aveau menirea de a colecta bani și alimente, care urmau a fi împărțite cu „*dreptate între cei lipsiți, ai căror capi de familie își fac datoria pe câmpul de război*”⁴.

De asemenea, s-a adoptat și dispoziția ca lucrul câmpului familiilor cu bărbații plecați pe front sau a celor aflate, din diferite motive, în imposibilitatea de a o face, să se efectueze de către întreaga comunitate⁵. În acest sens, într-una dintre circularele arhiepiscopului Ioan Mețianu, din iulie 1914, se spunea: „*(...) să nu le lăsăm pe câmp, pradă nimicirii, rodurile pe care le au, ci să le dăm tot sprijinul și ajutorul ca să și le poată aduna de pe câmp*”⁶.

Anul următor, un ordin ministerial complementar prevedea ca prin primăriile locale și cu ajutorul preoților și învățătorilor să fie alcătuite comisii economice comunale, care urmau a se îngriji de bunul mers al economiei agricole din localitățile rurale. Era cerută cultivarea la maximum a suprafețelor agricole destinate acestui scop, iar comisiile trebuiau să îndemne populația să se ajute reciproc, atât cu brațele cât și cu vitele, pentru atingerea obiectivului. În plus, cei care primiseră despăgubiri bănești pentru vitele rechiziționate sau aceia care dispuneau de alte surse financiare erau obligați să-și procure alte vite, eventual prin mijlocirea inspectoratelor agricole comitatense. De asemenea, cei care nu dispuneau de sămânța necesară pentru semănat erau orientați către o societate agricolă din Budapesta, care urma să le pună la dispoziție, contra cost, îndeosebi sămânță de orz, ovăz și porumb⁷.

¹ *Unirea*, 86/1914, p. 2.

² *Olteanul*, 31/1914, p. 1.

³ *Ibidem*, pp. 1–2.

⁴ APC, XI, f. 113.

⁵ *Olteanul*, 30/1914, p. 1.

⁶ APC, XI, f. 113.

⁷ APC, XI, f. 43.

COLECTELE

Pe de altă parte, preotul de atunci al Becleanului, Nicolae Clonța, nota în *Cartea de Aur* a bisericii ortodoxe din localitate și despre dese colecte în haine, bani și alimente, realizate între enoriașii săi pentru cei aflați pe front, indiferent de situația fizică pe care o aveau: „sănătoși, bolnavi și răniți”⁸.

În decembrie 1914, la nivelul întregului comitat s-a inițiat și colecta „*Pomului de Crăciun*” pentru răniții internați în spitalul de campanie din Făgăraș, la care locuitorii au răspuns cu mult entuziasm, deși sumele donate au fost modeste. Tabelele cu subscripții („*Coală de colectă*”), scrise în limbile română și maghiară, cu îndemnul „*Să facem dar de Crăciun la acei soldați răniți în război care sunt îngrijiți în Făgăraș*”, conțineau și o rubrică privind donațiile către Societatea de Cruce Roșie *Augusta*. Fiecare comunitate a contribuit după posibilitățile materiale ale locuitorilor săi, iar acolo unde existau, după puterea financiară a institutului de credit și chiar a composesoratelor de pădure⁹. Dintre aceste „*Coli de colectă*”, amintim aici pe cele din Mărgineni (au subscris ambele biserici românești și 38 de locuitori – în total 12 coroane și 8 fileri)¹⁰, Hârseni (Institutul *Grănițerul* și 6 locuitori – 7,12 coroane)¹¹, Beclean (42 locuitori – 38,60 coroane)¹², Galați (16 localnici și unul din satul vecin, Calbor – 7,50 coroane)¹³, Dridif (8 locuitori – 6,30 coroane)¹⁴ și Făgăraș (82 locuitori, dintre care majoritatea o constituiau românii – 41,70 coroane)¹⁵.

Presa românească din Ardeal a găzduit permanent în coloanele sale rubrici referitoare la numeroasele colecte întreprinse pe parcursul războiului, unele ziare surprinzând și eforturile bănești și materiale ale făgărașenilor și brănenilor. De pildă, în cazul înființării Orfelinatlui din Blaj, au fost inserate în special liste colective, dar și specificări individuale; printre altele, erau menționate și localitățile Ileni¹⁶, Săvăstreni și Porumbacu de Jos¹⁷, Teleki-Recea¹⁸, Tohanu-Vechi (228,90 coroane) și institutul *Furnica* (1.000 coroane)¹⁹, satele Copăcel și Viștea de Jos²⁰, Șinca Veche (4.270 coroane)²¹.

Pentru diverse cauze naționale românești s-au inițiat colecte inclusiv printre soldații de pe front, care-și jertfeau o parte din solde spre aceste scopuri. Sunt consemnate multe astfel de acțiuni, dintre care vom evoca doar trei cazuri:

– învățătorul subofițer Ermil Roșală din Cuculata, colectant în cadrul Companiei a 2-a din Regimentul 31 pentru Orfelinatul român din Blaj. Printre donatori apăreau inclusiv numele a surprinzător de mulți soldați maghiari și sași²², ceea ce constituie, în cele din urmă, o reală și firească faptă de umanitate întâmplată până la intrarea României în război. Dintre făgărașeni sunt amintiți: Emanoil Căpruța din Pojorta, Ilarion Cosgarea, Ioan Motoc, Ioan Boeriu, A. Bârsan ș.a.; mulți soldați din comitat sunt consemnați pe listele altor militari colectori²³.

– tânărul Dumitru Bălcăcian din Făgăraș, apropiat al vicarului greco-catolic Iacob Popa²⁴;

⁸ APB, CA.

⁹ MTF, doc. nr. II 2.936.

¹⁰ SJANBv, fd. PjF, f. 109.

¹¹ *Ibidem*, f. 110.

¹² *Ibidem*, f. 113.

¹³ *Ibidem*, f. 119.

¹⁴ *Ibidem*, f. 142.

¹⁵ *Ibidem*, f. 153–154.

¹⁶ *Unirea*, 39/1916, p. 2–3.

¹⁷ *Ibidem*, 48/1916, p. 3–4.

¹⁸ *Ibidem*, 53/1916, p. 3.

¹⁹ *Ibidem*, 54/1916, p. 3.

²⁰ *Ibidem*, 60/1916, p. 3–4.

²¹ *Ibidem*, 76/1916, p. 3–4.

²² *Ibidem*, 40/1916, p. 2–3.

²³ *Ibidem*, 40/1916, p. 2–3.

²⁴ *Ibidem*, 45/1916, p. 4.

– sublocotenentul Dumitru Negrea, printre soldații Regimentului 31 Brünn (300 coroane)²⁵.

Pentru aceiași orfelinat s-au inițiat și efectuat numeroase colecte și în localitățile comitatului, coordonate de preoții locului: parohul Gavrilă Cornea în Ileni (1.632,40 coroane, 270 m pânză, 35 cămășuțe, 27 ișoare, 24 fețe de pernă, 23 ismene, 17 lepedee, 8 ștergare, două perne ș.a.)²⁶; Ioan Fulicea în Șinca Veche (4.000 coroane și numeroase obiecte)²⁷, Valeriu P. Comșa în Copăcel (800 coroane, pânzeturi și îmbrăcăminte), Ioan Stanciu în Viștea de Jos (151,90 coroane, pânzeturi, țesături și obiecte de îmbrăcăminte)²⁸, Rea-Silvia Crăciun, soție de notar, în Tohanu Vechi (228,90 coroane)²⁹, Bartolomei Vijoli, învățător, în Teleki-Recea (172,25 coroane)³⁰, parohul Ioan Micu în Săvăstreni și parohul Ilie Comșuță în Porumbacu de Jos (705 coroane)³¹ etc.

Pe de altă parte, au fost inițiate colecte și pentru orfelinatul din Sibiu, printre donatori aflându-se multe dintre instituturile de credit din comitat: *Furnica* – Făgăraș (1.000 coroane), *Grănișterul* – Hârseni (20 coroane), *Negoiful* – Porumbacu de Sus (20 coroane), *Noiana* – Nou Român (50 coroane), *Porumbăceana* – Porumbacu de Jos (100 coroane), *Ucea Mare* – Ucea de Sus (24,38 coroane), *Venețiana* – Veneția de Jos (200), *Însoțirile de credit din Colun* (20 coroane), *Drăguș* (40 coroane), *Feldioara* (30 coroane), *Hurez* (20 coroane), *Râușor* (20 coroane), *Sâmbăta de Sus* (50 coroane), *Viștea de Sus* (50 coroane) și *Însoțirea de consum din Drăguș* (20 coroane)³².

Colecte locale au fost inițiate și pentru satisfacerea câtorva necesități sociale ale unor sate din comitat, amintind aici doar un caz aparte, care vizează localitatea Vaida-Recea. În primăvara anului 1916, înaintea inițiativelor Blajului și Sibiului de înființare a două orfelinate confesionale, femeile localnice au debutat o acțiune de strângere de fonduri, „*cu o sânguință de albină*”, pentru a putea „*alina foamea și singurătatea celor ce în urma vitregiei vremilor au rămas fără tată și mamă*”. Străduințele acestora au fost încununuate cu colectarea a peste 1.000 de coroane, sumă care a fost depusă la banca *Furnica* din Făgăraș. Corespondentul de presă încheia informația cu următoarele cuvinte: „*Laudă și cinste se cuvine lor. Din țara colonelului Boeriu, viteazul vitejilor, ful acelei comune (...)*”³³.

ÎMPRUMUTURILE DE RĂZBOI

Considerabile au fost eforturile financiare și materiale pe care le-au făcut făgărășenii și brănenii pentru susținerea războiului în toți cei peste patru ani, însă cel mai mult i-au împovărat împrumuturile de război. Locuitorii erau îndemnați să participe la acest efort financiar, inclusiv de către mitropolitul Ioan Mețianu, atât pentru avantajele sale materiale (sic!), cât și pentru a îndeplini „*sfânta (...) datorință de cetățeni loiali și credincioși tronului și patriei, de a contribui și cu obolul nostru (...), căci precum soldații noștri își varsă sângele în război, tot asemenea și noi cei de acasă datori suntem a veni cu obolul nostru în ajutorul patriei mame în aceste zile grele, care ne apasă pe toți deopotrivă*”³⁴.

Din cele opt împrumuturi, primul a fost inițiat în noiembrie 1914, pentru a se putea acoperi marile cheltuieli cerute de situația de beligeranță. Statul „*nu cerea cadou*”, ci emitea o emisiune de împrumut cu o dobândă de 6%, exclusiv prin subscripție publică, urmând ca primul cupon al obligațiunilor să fie răscumpărat începând cu 1 mai 1915³⁵; la final, fuseseră subscrise peste trei miliarde de coroane. Din

²⁵ *Ibidem*, 60/1916, p. 3.

²⁶ *Ibidem*, 39/1916, p. 2.

²⁷ *Ibidem*, 76/1916, p. 3.

²⁸ *Ibidem*, 60/1916, p. 3.

²⁹ *Ibidem*, 54/1916, p. 2.

³⁰ *Ibidem*, 53/1916, p. 3.

³¹ *Ibidem*, 48/1916, p. 3–4.

³² *Ibidem*, 57/1916, p. 4.

³³ *Ibidem*, 42/1916, p. 4.

³⁴ APC, XI, f. 117.

³⁵ *Unirea*, 116/1914, p. 2.

Beclean, de pildă, contribuiseră „*Fondul bisericesc*”, „*Reuniunea de înmormântare*”, Primăria, funcționarii și cea mai mare parte a locuitorilor, fiecare „după putință”³⁶.

După o jumătate de an, constatându-se că războiul a consumat miliarde de coroane, vistieria statului fiind aproape goală, în mai 1915 a fost lansat cel de-al doilea împrumut către populație, destinat să acopere atât cheltuielile armatei – solde, hrană, armament, muniții, lucrări tehnice ș.a. –, cât și pe cele legate de ajutorarea familiilor rămase acasă. Termenul de subscriere fusese stabilit pentru perioada 12–26 mai, iar deponenții o puteau face la sediile perceptoarelor, la poștă și la bănci sau institute de credit. Statul emise obligațiuni de câte 50, 100, 1.000, 5.000 și 10.000 de coroane, ca hârtii de valoare scutite de impozit, cu o dobândă de 5,5%–6%; în vremuri normale, dobânzile variau între 4%–5%³⁷.

Celelalte împrumuturi ale statului au fost lansate pentru noiembrie-decembrie 1915, aprilie-mai 1916, cu o dobândă de 6% (apăreau în plus „*Bonurile de tezaur*”, cu dobândă de 5,5%³⁸), noiembrie-decembrie 1916 (6% dobândă și amortizabil începând cu anul 1922³⁹), mai-iunie 1917, 15 noiembrie – 14 decembrie 1917 (dobândă 5,5% și 6%) și 12 iunie–11 iulie 1918 (5,5% dobândă; amortizabil începând cu 1 aprilie 1919)⁴⁰.

RECHIZIȚIILE ȘI ALIMENTAȚIA POPULAȚIEI

Rechizițiile continue de cereale, carne și alte alimente de bază, la care s-au adăugat criza monetară și „*ani mai puțin roditori*” (1914, 1916), au condus la o scumpire exacerbată a prețurilor tuturor articolelor uzuale. Acesta a constituit și mobilul pentru care statul a intervenit și a stabilit prețuri maxime pentru aproape toate articolele de consum, încercând și eliminarea speculanților, care erau numeroși. Pentru comitat, ca de altfel întreg Ardealul, au fost satorite prețuri identice cu cele din Budapesta: grâul între 37–41 coroane, secara între 27–31 coroane, orzul și ovăzul 28 coroane⁴¹.

Printr-un ordin din 1915 al primului ministru maghiar, se împuternicea ministrul agriculturii în a proceda, prin intermediul organelor administrative (*Comisia regnicolară agricolă*), la rechiziționarea rezervelor de grâu, secară, orz și ovăz ale fiecărui cetățean. „*Sechestrarea*” se realiza în schimbul plății cerealelor la prețul maximal stabilit oficial, dar cu obligația celor din urmă ca, în răstimp de o lună de la termenul indicat, cerealele să fie duse la cea mai apropiată gară⁴².

Necesitățile stringente ale familiilor erau stabilite de un oficiu administrativ, însă deciziile acestuia puteau fi contestate. În fine, cel care ascundea rezervele sau atenta la cele rechiziționate, putea fi pedepsit cu închisoare de până la două luni⁴³. La stabilirea totalului trebuințelor familiale s-a luat în considerare timpul petrecut între două recolte (15 august), iar cantitatea necesară unei persoane era fixată la 18 kg pe lună, adăugându-se la aceasta și strictul necesar pentru hrana lucrătorilor, a ajutoarelor la muncile agricole, ca și pentru vitele din gospodărie⁴⁴. Doi ani mai târziu, necesarul familial era scăzut și diferențiat: 15 kg de făină pe lună sau 180 kg/an pentru bărbații peste 15 ani; 12 kg/lună pentru toți ceilalți membri. Cei care nu produceau sau nu aveau posibilitatea să cumpere necesarul, erau ajutați de primării cu o cantitate de 7 kg/lună⁴⁵.

³⁶ APB, CA.

³⁷ *Unirea*, 47/1915, p. 1.

³⁸ *Ibidem*, 42/1916, p. 2–3.

³⁹ *Ibidem*, 90/1916, p. 8.

⁴⁰ *Unirea*, 36–37/1918, p. 4.

⁴¹ *Ibidem*, 63/1915, p. 3.

⁴² SJANBv, fd. PcSV, doc. 5/1915.

⁴³ *Unirea*, 5/1915, p. 3–4.

⁴⁴ *Ibidem*, 60/1915, p. 3.

⁴⁵ *Ibidem*, 50/1917, p. 3–4.

Pentru a putea rezolva problema alimentației populației rămase acasă, statul austro-ungar a fost obligat să importe cereale – inclusiv din România până la intrarea acesteia în război. Una dintre autorizațiile eliberate de guvernul român pentru exportul de grâu în Transilvania, i-a fost acordată deputatului N. Șerban, pentru două vagoane, destinate localităților Mărgineni și Voila⁴⁶, iar mai târziu și pentru porumb.

Cu toate acestea, autoritățile au emis mai multe dispoziții prin care cereau populației să recurgă la raționalizarea alimentelor de bază, în special a grâului și secarei. Un astfel de ordin de la sfârșitul anului 1914 stipula că pentru a putea prevedea armata cu „cerealele cele mai bune”, morile și negustorii trebuiau să pună la dispoziția publicului consumator numai făină compusă din câte o treime de orz, porumb și cartofi⁴⁷.

În vara anului următor se mergea și mai departe, autoritățile de la Budapesta interzicând populației consumul de carne de vită, vițel și porc în două zile ale săptămânii – miercuria și vinerea –, „de bună voie chiar și în alte zile (...), ceea ce acum se poate de altfel ușor face, având la dispoziție legume și tot felul de verdețuri din abundență”⁴⁸.

În același timp, au fost rechiziționați în mai multe rânduri cai de călărie și de tracțiune, pentru care statul plătea între 500 și 1.050 coroane de animal⁴⁹. S-au mai adăugat căruțe, hamuri, vite pentru tăiat și altele, care au condus la ruina multor gospodării.

RECHIZIȚIONAREA CLOPOTELOR ȘI A ALTOR MATERIALE METALICE

Un element important în privința efortului de război – rechiziționarea de clopote –, își avea începuturile în august 1915, când ministrul cultelor și instrucțiunii publice atenționa confesiunile statului că nu este exclus ca pentru „a aduce cele mai mari jertfe posibile pe altarul patriei” și a sprijini scopurile armatei să fie rechiziționate „unele din clopotele bisericilor, care nu sunt neapărat de lipsă, și al căror preț îl va rebonifica, ca după război să poată biserica procura altul în loc”⁵⁰.

Se pare că toate confesiunile au fost de acord cu această „jertfă”, cum reiese și dintr-un Circular din 5 octombrie 1915 al mitropolitului ortodox I. Mețianu: „(...) după ce parohiile noastre ca și parohiile altor confesiuni din patrie s-au declarat aplicate a jertfi o parte din clopotele bisericilor lor, așa noi am înștiințat despre aceasta pe d-l ministru de culte și instrucțiune publică cu rugarea, ca în cazul când ar obveni (interveni-n.n.) necesitatea de a se lua și clopotele de la biserici, atunci să se rezerve totuși pe seama comunelor bisericesti mai mici câte un clopot, la comunele mai mari și împrăștiate, cum și la orașe, câte două la fiecare biserică, și îndeosebi acelea care stau în legătură cu orologiul bisericii ori sunt donate de cineva, ori au vreo însemnătate istorică”. Clopotele urmau a fi cântărite și greutatea consemnată într-un protocol cu două exemplare, contravaloarea lor trebuind să fie achitată fie numerar, fie cu alte clopote „de aceeași calitate și de aceeași mărime” în perioada imediat următoare încetării războiului⁵¹.

Rechiziționarea de clopote a debutat oficial, însă, doar în primăvara anului 1916, când Ministerul Cultelor notifica, printr-un ordin, autorităților confesiunilor bisericesti asupra iminentei rechiziționării a clopotelor, în schimbul prețului de 4 coroane/kg, cerând totodată și lămurirea preoților parohiali⁵².

Un contemporan – vicarul Iacob Popa –, descria cu emoție momentele „despărțirii” de unele din simbolurile Bisericii: „Joi în 17/VIII a fost dus p[entru] armată clopotul mijlociu al bisericii (greco-cato-lice-n.n.) de 135 k[i]l[o]gr[ame]. 6 soldați l-au demontat lăsându-l în jos pe treptele spirale ale turnului,

⁴⁶ *Ibidem*, 30/1915, p. 4.

⁴⁷ APC, XI, f. 16.

⁴⁸ APC, XI, f. 153.

⁴⁹ APB, CA.

⁵⁰ APC, XI, f. 151.

⁵¹ APC, XI, f. 181.

⁵² *Unirea*, 34/1916, p. 4.

legat de o funie groasă. Tot atunci au fost duse clopotele și de la celelalte biserici din Făgăraș. Clopotele au fost transportate la gară cu automobile de povară militară, așa de mari și grele încât se cutremură pământul sub ele. Aveau roți masive de fier. Cu aceleași automobile au fost aduse tot azi clopotele din satele din jur.

Înainte de demontare, la bis[erica] gr[eco] cat[olică] din Făgăraș au fost trase pe lung toate trei clopotele laolaltă. La vestea despre dusul clopotelor s-a adunat la biserică mult popor, mai ales femei și copii, care au acoperit cu flori clopotul. Se pleacă petrecându-l cu privirile înlăcrimate. Cât a ținut drumul până la gară, cele 2 clopote rămase au fost trase în continu[u], ca semn al despărțirii jalnice de fratele lor⁵³.

Rechiziționarea de clopote s-a continuat inclusiv după retragerea armatei române, cum menționa și protopopul ortodox de atunci al Făgărașului, N. Borzea, care afirma că în perioada noiembrie-decembrie 1917 germanii ar fi „răpit” din biserică Sf. Treime din oraș „cele trei clopote vechi și plăcut sunătoare, ca să facă tunuri pentru nimicirea noastră”⁵⁴.

Acțiunea fusese precedată de un nou ordin al ministrului de culte și instrucție publică, de la începutul lunii mai 1917, prin care aducea la cunoștință obligația predării clopotelor ce nu fuseseră luate anterior; erau scutite numai cele care aveau o importanță istorică sau artistică⁵⁵.

S-au efectuat inclusiv rechiziții de diferite alte materiale „de fabricat gloanțe”⁵⁶, care au constat în aluminiu, plumb, alamă galbenă și roșie, nichel, crom, cositor ș.a. Proprietarii acestor tipuri de metal erau datori să anunțe cantitățile deținute la oficiile administrative locale – preturi pentru sate și la primarul orașului Făgăraș –, dar numai dacă erau însemnate: minimum 20 kg aluminiu, 100 kg plumb, 30 kg alamă roșie, 1 kg nichel și 10 kg cositor; în cazul în care se aflau dezmembrate trebuiau anunțate oricum⁵⁷.

Printr-un apel al Comisiei regnicolare de ajutorare a armatei, din aprilie 1915, se iniția colectarea de materiale metalice „ca să se zădărnicească intențiile dușmanului, care oprește importul metalului în țara noastră”. Se pare că situația era dramatică în privința armamentului și muniției, din moment ce se cereau tot soiul de obiecte casnice și materiale metalice de mare necesitate în gospodării: cratițe, oale, linguri, strecurători, câni, mojar, cupe, țevi, ghivece de flori, lacăte, chei, mânere, decoruri de mobilă, jucării, lămpi etc.⁵⁸.

În derularea acestei acțiuni din primăvara anului 1915 a fost implicat inclusiv sistemul școlar – de stat și confesional –, elevilor cerându-li-se să „adune metalele aruncate ca neapte, anume bucăți de metal galben sau roșu, aramă, plumb și bucăți de căldări de aramă, care adunate pot fi din nou prelucrate și folosite”. După ce le colectau, elevii împreună cu învățătorii trebuiau să le păstreze în edificiile școlare până venea vremea predării lor unei comisii special numite de ministrul cultelor și instrucției publice pentru acest scop⁵⁹.

Alteori, școlarii au fost implicați în efectuarea unor colecte repetate pentru strângerea de daruri care să fie trimise de Crăciun soldaților de pe front sau în colectarea de pânză, tot pentru necesitățile armatei⁶⁰. Tot elevii au fost supuși, încă din septembrie 1914, unui ordin prin care le revenea sarcina de a strânge frunze de mur pentru ceaiul soldaților și a gogoșilor de pe frunzele de stejar⁶¹. Peste un an, în noiembrie 1915, un alt ordin îi îndemna pe copii să colecteze de data aceasta urzici pentru producerea bumbacului⁶².

Mai târziu, în martie 1916, era emis un ordin ministerial prin care, la 1 mai, copiii trebuiau să

⁵³ SJANCj, fdp. IP, f. 11.

⁵⁴ Borzea 1925, p. 86.

⁵⁵ Unirea, 24/1917, p. 4.

⁵⁶ APB, CA.

⁵⁷ Unirea, nr. 14/1915, p. 4.

⁵⁸ Ibidem, nr. 35/1915, p. 2.

⁵⁹ APC, XI, f. 118.

⁶⁰ APC, XI, f. 124.

⁶¹ La sfârșitul lunii octombrie se strânseseră 10 kg de frunze (cf. Ibidem).

⁶² APC, XI, f. 128.

organizeze o serbare școlară cu colectă, banii adunați urmând a fi folosiți pentru reconstruirea satelor distruse de ruși în Galiția⁶³.

Nu se cunoaște cu certitudine valoarea totală a efortului financiar și material al comitatului Făgăraș în perioada *Marelui Război*, singura sursă existentă avansând ca cifră a pagubelor de război suma de 21.003.000 lei⁶⁴. Deși nu putem cuantifica cu precizie contribuțiile locuitorilor din comitatul Făgăraș, documentele de arhivă existente, sursele de presă sau cele câteva amintiri contemporane ne indică fără echivoc că eforturile materiale ale acestora, ca și cele ale ardelenilor, în general, au fost nenumărate și consistente pe întreaga durată a conflictului mondial.

BIBLIOGRAFIE

- APB, CA – Arhiva Parohiei Beclean, *Cartea de Aur* (nenumerotată).
- APC, XI – Arhiva Parohiei Calbor, dos. nr. XI.
- Borza 1925 – N. Borzea, Organizarea Românilor Olteni în orașul Făgăraș din Țara Voivozilor Români la 11 Nov. 1918, Făgăraș, Tiparul Tipografiei Miron Neagu, 1925.
- MTF – Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Colecția *Document*.
- Olteanul – *Olteanul*, Făgăraș, nr. 30, 31/1914.
- Păcățian 1923 – T.V. Păcățian, *Jertfele Românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914–1918*, în *Transilvania*, LIV, nr. 1–2/1923, p. 51.
- SJANBv, fd. PjF – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov, Fond *Prefectura județului Făgăraș (1614–1950)* [nepreluat], doc. nr. 2.696 (Fond 3), *Acte diverse. Comisia pentru ajutorul poporului*.
- SJANBv, fd. PcSV – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov, Fond *Primăria comunei Șinca Veche*, doc. nr. 5/1915.
- SJANCj, fdp. IP – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, Fond personal *Iacob Popa*, doc. nr. 925, Însemnări zilnice despre evenimentele din Făgăraș.
- Unirea – *Unirea*, Blaj, nr. 86, 116/1914; 5, 14, 30, 35, 47, 60, 63/1915; 16, 34, 39, 40, 42, 45, 48, 53, 54, 57, 60, 76/1916; 24, 50/1917.

⁶³ APC, XI, f. 147.

⁶⁴ Păcățian 1923, p. 51.